

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MOLIÈRE'İN TARTUFFE'ÜNDE SATİRİK ÖĞELER SATIRICAL ELEMENTS IN MOLIÈRE'S TARTUFFE

Abdulhalim AYDIN*

Öz

Molière'in Le Tartuffe adlı eseri ilk görünüşte sahtekar, kötü niyetli ve dini şahsi amaçları uğruna kullanmak isteyen bir kişinin bu yolla menfaat elde etmek için yaptıklarını konu alır. Ona kalpten inanan asil Orgon, onu eve almakla huzur ve bereketin geleceğine, arzu ettiği düzenin kurulacağına inanmaktadır. Ancak Orgon'a karşı Tartuffe'ün iki yüzü bir şarlatan olduğunu bilen bir başka grup var. Aralarında çatışma yaşanır. Sonunda Tartuffe eve yerleşir, Orgon'un servetini ele geçirmiş ve şimdi de karısına göz dikmiştir. Evin hizmetçisi Dorine'in marifetiyle Tartuffe'ün maskesi düşer ve gerçekleri Orgon kendi gözleriyle görür. Ancak oyun yalnızca bir sahtekarın maskesinin düşürülmesi kadar basit bir çizgide yürümüyor. Molière'in piyesle asil yapmak istediği kilise ve onun din anlayışını Tartuffe karakteri üzerinden komedinin ima, ironi, traji-komik gibi unsurlarını kullanarak yermektir. Kahramanlar, karakterleri kadar eylemleriyle de ikili bir dünyanın temsilcileri olarak oyunda yer alırlar: dini merkeze alan bir anlayış ile sekülerizmden yana olanlar. Makalede, Tartuffe'e ve onun gibilere yöneltilen yergi, Molière'e yakışacak şekilde komik unsurlar üzerinden nasıl gerçekleştiğini göstermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Molière, Satir, Tartuffe, Tiyatro.

Abstract

Molière's work Le Tartuffe is - at first sight- about the things a bad hearted, fraud man who uses religion for his own good. Noble Orgon who receives him at his home believes that receiving him will bring peace and solidarity to home. However there is another group who knows that Tartuffe is a counterfeiter and a faker. A fight breaks sup. In the end, Tartuffe settles at Orgon' home and receives his fortune and now is longing to possess his wife. With the help of Dorine, the housekeeper, Orgon sees the real face of Tartuffe. However, the play is not simply unmasking a faker. What Molière aims is to satirize the thought and religious ideas of church by means of Tartuffe, with the help of irony, hint and tragi-comical elements of comedy. Characters act as the representative of two worlds; a religion centered approach and secularism. In this article, it is aimed to show the satire to Tartuffe and the like with the help of humor - an element Molière himself makes use of.

Keywords: Molière, Satire, Tartuffe, Drama.

Giriş

1664'te nazım biçiminde yazılan piyes Versailles sarayında oynandıktan sonra büyük gürültülere neden olur. Dini kötilediği gerekçesiyle büyük baskı altına giren Molière'i bu sefer kral XIV. Louis de koruyamaz. Ancak yazar mücadeleden yılmaz ve beş yıl sonra 1669'da XIV. Louis yasağı kaldırır. Krala yazdığı namede komedinin ödevinin insanları eğlendirirken kusurlarını düzeltmek olduğunu yazar ve kilisenin iddia ettiği gibi dine karşı bir saldırı yapmadığını anlatır. Yaptığı şeyin gerçek dindarlarla din istismarcılarını birbirinden ayırmak olduğunu belirten yazar, aslında yalnızca gerçeği tasvir ettiği altını çizer.¹ Gerçekte Molière'in yaptığı kendi döneminde toplumdaki yanlışlıkları, ikiyüzlülükleri ve komiklikleri vermek miydi yoksa ima, ironi ve komedinin diğer unsurlarını kullanarak döneminin dinsel anlayışını, kilise baskısını ve feodal sistemin yaklaşımını eleştirmek miydi? Bu soruların cevabını vermeden önce anlaşılması açısından piyesin kısa bir özetini vermekte fayda görüyoruz.

Damis ve Marianne adında iki evladı olan soylu Orgon şu anda Elmire adında bir kadınla evlidir. Orgon'un eve Tartuffe'ü almak gibi bir yanlış olmasaydı herkes burada çok mutlu olacaktı. Çünkü Tartuffe adındaki bu kişi sahte din adamıdır. Bütün emeli dini kullanarak şahsi menfaatler elde etmek olan bu karakter sonunda Orgon'un mirasını elde ettiği gibi karısı Elmire'i de elinden almak istemektedir. Ancak Tartuffe'ün sahtekar bir din istismarcısı olduğunu evin bütün bireyleri bilmektedir. Yalnızca Orgon ile annesi bunu bilmemekte hatta onu bir aziz gibi görmekteler. Orgon, budalaca bağlandığı bu adama o denli hayran ki ona Valère adında bir delikanlı ile nişanlı olan kızı Marianne'ı vermeyi kafasına koymuştur. Nihayet konuyu hem Tartuffe'e hem de kızına açar. Büyük bir hayal kırıklığı yaşayan kızı öbür taraftan babasını da kırıp üzmemektedir. Nihayet bu duruma Damis ile hizmetçi Dorine bir çare ararlar.

* Prof. Dr., Fırat Üniv. İns. ve Sos. Bil. Fak., Batı Dil ve Edb. Böl. halimaydin@gmail.com

¹ - Brigitte Prost, Le Tartuffe, Bréal, 1999, Paris, s.34

Tartuffe'le baş başa kalan Elmire onun gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için tahrik edici şeyler yapar. Buna dayanamayan Tartuffe zaten kendince çalgınca aşığı olduğu kadına tecavüze yeltenir. Bu arada saklandığı yerden onları gözetleyen Damis ortaya çıkar ve durumu babası Orgon'a anlatır. Ancak tüm bunların düzmece ve iftira olduğunu söyleyen Orgon, buna inanmamakla kalmaz, Tartuffe'e bütün malını mülkünü bağışlar ve oğlunu mirasından men eder. Fakat çok geçmeden Orgon, taptığı bu adamın, karısını nasıl baştan çıkarmak istediğini gözleriyle görünce, onu evinden kovar. Ancak Tartuffe evin yeni efendisi olduğu için Orgon'a kapıyı gösterir. Hatta vaktiyle Orgon'un kendisine güvenerek verdiği birtakım siyasi belgeleri krala göstererek Orgon'u ipe yollamanın yollarını da arar. Orgon'u tutuklamak için bizzat Tartuffe tarafından eve gönderilen askerler Orgon yerine kendisini tutuklayıp götürürlər. Kral her şeyin farkındadır. Çünkü Tartuffe'ün bir sahtekar olduğunu ve benzeri olayları daha önce de yaptığı için aranan biri olduğunu bilmektedir. Öte yandan kral merhametli olduğu için Orgon'u siyasi evraktan dolayı affeder. Marianne ile Valère evlenecekler ve eve huzur yeniden geri dönecektir.

Konusu böyle olan bu 5 perdelik manzum piyeste göze çarpan en önemli unsur, yazarın komediyi ve unsurlarını kullanarak birtakım noktaları eleştirmesidir. Bunları sırasıyla görelim.

1-Karakterler Üzerinden Din Eleştirisi

İkiyüzlü, din istismarcısı, oportünist ve sahte sofu rolünde canlandırılan Tartuffe, bu tip kategorisine giren tüm insanların sembolü olarak kullanılmıştır. Tartuffe yalnızca bir örnektir ve bu gibi insanların sahip olabileceği bütün olumsuz nitelikleri kendinde topladığı için Molière tarafından bir model olarak alınmıştır. Bilindiği gibi, Molière çağı olan 17. yüzyıl, önceki yüzyıla göre dine çok daha yakın ve bağımlı olduğundan dini kullanan bu tür yobazların sayısı oldukça artmıştır. "Dindar, sofu" maskesi altında bu insanlar çeşitli maddi imkanları elde etmiş, pek çok insanı sömürmüş, hatta kimi zaman trajedilere bile sebep olmuşlardır. Muhtemelen yazar daha taşrada tiyatro truplarıyla on üç yıl boyunca gezdiği zamanlarda ve kendi çevresinde bu gibi ikiyüzlülerle karşılaşmış, onların türlü türlü ikiyüzlülüklerine şahit olmuştu. Tüm bunların bir sembolü olarak Tartuffe'ü yazmış olması ihtimali yüksektir. Böyle olmazsa bile, yazar, bazen yaşanmış bir gerçek olayın dar, sınırlayıcı alanından çok, yaşanabilir (vraisemblable) olgu ve tiplerini eserine taşıyıp işlemenin evrensellik adına daha kapsayıcı olduğunu biliyordu. Çünkü gerçeğe benzerlik ögesi daha kışkırtıcı ve geniş kapsamlı oluşunun yanında, "aynı zamanda Molière için izleyici kitlesi üzerinde karakterlerle özümseme, bütünleşme duygusunu da besliyordu."² Eserde Tartuffe'ün şahsında din istismarcılarına yönelik ciddi eleştirinin yer alışı bu düşüncenin payı olduğu muhakkaktır. Aslında kaba bir bakışla oyunun bu çizgi üzerinde yürüdüğü sanılabilir. Ancak bunun yanında yarattığı sembolik karakterlerle yazarın eleştirisinin Tartuffe gibi tipler üzerinden daha çok bunların temsil ettiği kiliseye ve onun din anlayışına karşı olduğunu söylemek gerekir.

Kişiler açısından oyunda iki grup yer almaktadır: Tartuffe'e inanan ve onun temsil ettiği sistemin devamını isteyenler, yani Orgon ve annesi Mme Pernelle ile bunların dışında kalan kişilerin tümü. Bunlar ise karşı çizgide yer alırlar. Daha açık bir ifadeyle, oyunda iki farklı dünya görüşü ve buna bağlı hayat biçimi karşı karşıya getirilmiştir. Eskilerle yeniler, dindarlarla laikler, tüm dinlerle (burada Hıristiyanlık) doğal din (déisme), ittifak halindeki kilise ve aristokrasi ile reformistler, libertenler, filozoflar ve aydınlanmacılar karşı karşıya getirilmiş. Yazar antagonist bu ikili dünyayı en yoğun olarak karakterler üzerinden işlemiş ve bu anlamda karakterler birer sembol, birer temsilci olarak rol almışlardır. Şimdi bunlara bir göz atalım.

Tartuffe: Tartuffe karakteri 17. yüzyıldaki yozlaşmış kilise ve din adamlarını temsil eder. Bu anlamda, bu çevreye yapılmak istenen eleştirinin tümü Tartuffe üzerinden yapılmaktadır. O aynı zamanda evde kurduğu hakimiyetle, kilisenin ülke yönetimi üzerindeki otoritesine de karşılık gelmektedir. Tartuffe'ün bir başka sembolik değeri var: başarıya giden her yolu mubah gören Machiavalist karakteriyle ölümsüz, evrensel bir insan tipidir.

Orgon: Orgon, evin sahibi ve sınıfsal konumuyla dönemin aristokrasisini temsil eder. Orgon'un mülkünü ele geçirmekle Tartuffe, kilisenin Aristokrat sınıfı üzerindeki egemenliğinin de sembolüdür. Bilindiği gibi, bu dönemde ruhban ve aristokrat sınıf nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturmasına rağmen, ellerinde bulundurdukları topraklar çok büyük oranlardaydı. Orgon'un körü körüne Tartuffe'e bağlılığı, bir taraftan ironik ögeyi vurgulamak için yazar tarafından düşürüldüğü "aptal" konuma, ama diğer taraftan bu iki sınıfın çıkar ilişkisine yapılan bir göndermedir. Çünkü bu iki sınıfın ittifakı, karşıda yer alan halk üzerindeki sömürülerinin devamı anlamına gelecektir. Orgon'un fanatik tutumuna yeniden dönersek, aydınlara ve halka karşı aristokrat sınıfın giriştiği bu ittifakın yanlışlığı aptallık derecesine varan bir durum metaforuyla verilmiştir.

Mme Pernelle: Orgon'un annesidir ve oyunda en yaşlı kişi olarak yer alır. Yaşıyla düşünceleri arasında bir paralelliği ima edercesine Molière onu, Orgon gibi eski düzenin temsilcisi olarak yerleştirmiştir.

² - Clément, *La Tragédie Classique*, s. 38.

Feodal sistem gibi, baskıya dayalı bir otorite kurmak ve bunu sürdürmek ister: “Evin bu haline tahammül edemiyorum. Beni memnun etmek için kimsenin aldrıldığı yok. (...) burası tam manasıyla bir tekke. Herkes kendi havasında. (...) Fakat benim de bu evde söz söylemeye hakkım var.” O aynı zamanda her tür yeniliğe karşıdır. Yenilik demek eski düzenin, yani feodal egemenliğinin gitmesi demek. Gençlerin çeşitli eğlence ve yeni tutumları onu ciddi anlamda rahatsız etmektedir: “Bu ziyaretler, balolar ve konuşmaların hepsi şeytan icadı şeyler. Bu toplantılarda dine ait hiçbir konuşulmaz. Bahsedilen bütün şeyler, havai düşünceler, şarkılar ve boş lakırdılardan ibaret. Nihayet akıllı kimselerin bu toplantılarda kafaları şişer. Durup dururken binlerce gevezelik ve dedikodu icat edilir. Her kafadan bir ses çıkar.” “binlerce gevezelik ve dedikodu”, “boş lakırdı”, “havai düşünceler” aydınlar tarafından dile getirilen dinle, toplumla ilgili yeni görüşlerdir. Eserde yeniliğin temsilcisi olarak yer alan Cléante’a Mme Pernelle’in söyledikleri oldukça dikkat çekicidir: “Oğlumun yerinde olsaydım sizden bir daha bu eve ayak basmamanızı rica ederdim. Hayat hakkında, aklı başında insanların kulak asmaması gereken bir takım vecizeler savuruyorsunuz.” İleride göreceğimiz gibi Madame’ın kast ettiği bu “vecizeler” yine aynı şekilde dönemin aydınlanmacı fikirleridir. Bunu yeninin temsilcisi olan Cléante’ın yüzüne hiddetle eskinin en katı temsilcisi sıfatıyla Mme Pernelle’in söylemesi, eskilerin yenilere olan hıncını göstermesi açısından yazar tarafından yapılan anlamlı bir göndermedir.

Dorine: Evin hizmetçisidir. “Zeki ve keskin diliyle yanlışlıkları gören ve bunları söylemekten çekinmeyen biridir. Sınıfsal aidiyeti ve eğitimine rağmen soylu efendisinin göremediklerini halka özgü bir sezgiyle görmekte ve her fırsatta bunları söylemekten, karşındakileri iğnelemekten çekinmemektedir.”³ Nitekim onu hep, geriliğin temsilcisi durumundaki kişilerle sosyal statüsüne aldırış etmeden şiddetli tartışmalara girerken görürüz. Bu özellikleriyle o bir yanıla yeniliğin, diğer yanıla aristokrat ve ruhban sınıfın dışında kalan halkın temsilcisidir. Molière, piyeste Shakespeare’den beri gelen ve kaba, aykırı ve alışılmadık bir durumun komedileştirilerek ironinin öne çıkmasını sağlayan “kaba gülünç” anlamındaki “grotesque” kavramına başvurmuştur. Bu kavramın durumsal kullanımı karşıt ve uzlaşmaz durumların bir araya getirilmesiyle bir kaba komiğin elde edilmesi esasına dayanır. Piyeste kavramın yalnızca hizmetçi Dorine için kullanılması karşıtlıkların uzlaştırılmasına en iyi şekilde hizmet edeceğinden dolaydır. En başta zeki ve sivri dilli bir hizmetçi alışılmış bir durum değildir. Onlar hemen her zaman uysal ve sessizdirler. Hele hele, bu niteliklerini efendisine karşı kullanmaktan çekinmemesi kavramın en uç noktasına ulaştığını gösterir. Böylece, Mme Pernelle’in komşu Orante’ı dindar ve örnek biri gösterdiğinde ona alaylı bir şekilde cevap verirken, eğitilmiş ve soylu efendisi Orgon’a karşı çıkıp akıl verirken, Mariane ile Valère’in birbirlerine kavuşmak için ondan yardım isterken, Tartuffe’ün maskesini düşürmek için plan kurarken sahnede hep gördüğümüz zeki ve sivri dilli Dorine’dir. Orgon, Foyası ortaya çıkmış Tartuffe’ün gerçek kimliğini annesi Mme Pernelle’e anlattığında, bunun inanmamakta diretmesi üzerine Dorine’in oldukça ironik bir dille söylediği bu sözler, kaba gülünç kavramının en güzel örneğidir: “şikâyet etmekte haksızsınız, onu haksız yere kötüluyorsunuz. Zira bu olaylar Tartuffe’ün din uğrunda çalıştığını teyit ediyor. Faziletini, benzerlerine olan muhabbetini belirtmek için kullanıyor. Malın ve servetin ekseriya insanlara fenalık yaptığını bildiği için, sırf size karşı duyduğu merhamete kapılarak, selametinize engel olabilecek bütün şeyleri elinizden almak istiyor.” (perde V, sahne V, s.74)

Cléante: Oyunda aydın kişilerin, başka deyimle dönemindeki aydınlanmacı ve filozofların temsilcisidir. Akliselimle konuşan Cléante, aslında Molière’in düşüncelerini dile getirir. Dorine kadar olaylara müdahil olmaz; ancak, her konuşması onun rasyonalist kimliğine işaret eder.

Karşıt iki grubun temel temsilcileri olarak Cléante ile Orgon arasında geçen konuşmalar iki farklı dünya görüşünü karşı karşıya getirir. Orgon düşünce ve tavırlarıyla yoz bir dini anlayışın temsilcisi olarak dururken, Cléante özgür ve analitik düşünceleriyle rasyonalist düşüncenin temsilcisidir. Cléante, Orgon’a hitaben şunları söyler: “işte sizin gibilerin dilinden düşmeyen sözler; herkesin kendileri gibi kör olmasını isterler. Sizce, basiretli olmak dinsizliktir. Boş hayallere kapılmayan her insan indinizde kutsal şeylere karşı ne saygı, ne de imanı olan bir kimsedir.” (perde I, sahne V,s.22) Dine hakaret edildiğini düşünen Orgon, dönemin libertenlerini ve özgürlükçü filozoflarını kastederek Cléante’in şahsında bu dünya görüşüne alaylı bir şekilde saldırır: “Şüphesiz, siz saygıdeğer bir alimsiniz; bütün dünya bilgilerine maliksınız. Devrimizin hakimi, yegane aydını ve kahini, hatta Katon gibi bir fazilet örneğisiniz. Sizinle mukayese edilecek olursa bütün insanlar budaladır.” Karşılıklı atışma devam eder. Cléante şu sözleriyle hangi düşünce sistemine mensup olduğunu ilan eder: “Kardeşim, ben ne saygı değer bir alimim, ne de bütün bilgiler benim kafamda toplanmıştır. Benim bütün ilmim, netice itibarıyla, iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etmekten ibarettir. Gerçek din adamlarından daha çok takdire layık fazilet sahibi bir insan, içten gelen inanışın ilahi şevkinden dünyada daha güzel, daha asil bir şey tasavvur edemiyorum.” (perde I, sahne V,s.23) Bu sözleriyle ve özellikle “içten gelen inanış” kelimeleriyle kastedilenin o dönemde özgürlükçü düşünürlerle aydınlanmacı filozoflar arasında Hristiyanlığın karşısına yerleştirdikleri “déisme” anlamına da gelen “doğal din” anlayışdır. Bu anlayış, hiçbir dinsel öğretiye bağlı

³ Zahit Atam, “Molière ve le Tartuffe”, bunun için bkz 2015 yılı için: <http://www.tiyatroportal.com/moliere-ve-le-tartuffe/>

kalmaksızın evreni yaratan bir üstün ve yüce gücün olduğu, bunun tanrı olduğu ve tanrıya inanmak için dinlerin vazettiği kuralların reddine dayanır. Tek tanrıyı esas alan doğal dine göre, hiçbir aracı olmaksızın sadece akıl yoluyla kavranabilecek yalın bir Tanrı inancı vardır. Açıkça görülüyor ki, Molière çağının filozoflar arasında çokça paylaşılan bu doğal din görüşünü paylaşmakta ve Hristiyanlık inancının temsilcisi olarak yerleştirdiği Tartuffe'e karşı deizmi Cléante'in kişiliğinde savunmaktadır.

Bütün bunlar bize açık olarak gösteriyor ki aslında Molière, Tartuffe'den çok onun temsil ettiği din merkezli dünya görüşünü eleştirmektedir. Eserin aslında dine ve dindar kimselere saldırdığı için yasaklandığını hatırlayalım. Bu durum eserde açıkça gösterilmiyor, ama yukarıda görüldüğü gibi değişik sembol, ima ve kapalı anlatımlarla yer almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi eserde şahıslar kadrosu iki gruba ayrılmış durumda: Orgon ve Mme Pernelle bir yanda, diğer yanda ise, evdeki kişilerin tümü. Bu iki karakterin baştan sona kadar çizdikleri tablo aptallık derecesinde bir fanatizm ve bönlük şeklindedir. Sürekli dini kaygılarını ön plana çıkarırlar: evdeki bozuk düzeni ancak Tartuffe'ün düzeltebileceği, onun gelmesiyle evde bolluk ve bereketin arttığı, onun gelişinin Tanrının bir lütfu olduğu biçimindeki sözler bir dünya algısı ve anlamlandırması hakkındadır. Bu da ancak din merkezli bir düşünce sisteminin ürünüdür. Bu durumda, bu düşünce sistemi dairesine kim girerse girsin adı geçen iki karakter gibi düşünmeye mahkûmdur. O halde bir açıdan bu iki karakterin düşünceleri, onların aptal veya zeki olmak gibi kişilik özelliklerinden değil, ait oldukları dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Hatta hiçbir endişeye kapılmadan Orgon'un Tartuffe'ün eşiyle istediği zaman baş başa görüşmesine izin vermesi, yazarın Orgon'un düştüğü durumu göstermesi bakımından kayda değerdir. Çünkü Orgon'a göre Tartuffe'ün eşiyle görüşmesi ancak onun manevi ve moral formasyonu içindir. Öte yandan, diğer gruptaki kişilerin hiçbirinin dini bir kaygıyı dile getirdiklerine şahit olmuyoruz. Her iki grubu karşılaştırdığımızda, birincinin dindar dünya görüşünü, ikincinin de liberten veya laik görüşü temsil ettikleri kolayca anlaşılıyor. Ama daha da önemlisi ikinci grupta yer alanlardan hiçbirinin yanlış bir tutuma girdiğine, aptalca bir söz veya davranışı sergilediğine şahit olmuyoruz. Oysa bu gruptakilerin çoğu yaşça genç ve tecrübesizdirler. Yine de, bu ikisine ders vericesine karşı çıkmaları ve doğruyu göstermeleri, öyle anlaşılıyor ki, ne onların zekasından, ne eğitimlerinden ne de tecrübelerinden kaynaklanan bir şeydir. Bunlarla Molière, "mensubu olduğumuz dünya görüşü düşünce ve tavırlarımızı biçimlendirir" şeklinde bir sav geliştirir. Bunun en güzel kanıtı ise, hizmetçinin efendisine akıl vermesi, onun düşüncesini ve tuttuğu çizgiyi beğenmemesi, daha da önemlisi, sonunda hizmetçi Dorine'in haklı çıkmasıdır. Yine bu bağlamda, çok genç olduğu anlaşılan oğlu Damis'in babasına şiddetle karşı çıkması, tartışma sonunda evden kovulması, Orgon'un onu evlatlıktan men ederek Tartuffe'e bütün servetini devretmesi Molière'in savını kanıtlayan durumlardır.

2. Durum ve Geleneklerin Eleştirisi

Komedide başvurulmuş bir başka hiciv unsuru da çeşitli durum, tutum ve geleneklerdeki aykırılık ve yanlışlıklara vurgu yapılmasıdır. Piyeste bu anlamda belli başlı birkaç durumla karşılaşmaktayız.

a-Mariane'in Dramı: Babasına saygılı ve itaatkar olan Mariane bu güne kadar ona karşı gelmediği ve aralarında geleneklerin çizdiği bir baba-evlat ilişkisi olduğu görülüyor. Yazarın hicvetmek istediği asıl nokta da bu karşılıklı ilişkiden yola çıkarak, babanın en olmadık bir şeyi, sözlü olan kızını yalnızca dindar olduğunu düşündüğü Tartuffe'e vermek istediğinde ortaya çıkar. Mariane'in trajik durumu geleneğe bağlanmış ince bir çizgide yer alır. Geleneğe karşı alacağı tavır onun için bir dönüm noktası olacaktır. Sevdiği ve nişanlısı olan Valère ile nefret ettiği ancak babasının arzusuna karşı gelmekten de kaçınan Mariane'in içinde bulunduğu bu çelişkili durum Molière'in yermek istediği gelenekler aleyhinde bulunmaz bir fırsattır. Babasının, "Öyleyse bana, onun liyakatli, parlak bir şahsiyet olduğunu, hoşuna gittiğini ve onu sana koca olarak seçecek olursam bundan memnun olacağını söyle bakayım kızım." şeklindeki sözleri karşısında ne diyeceğini bilemez. Bütün itirazlarına rağmen babasını düşüncesinden vazgeçiremeyen Mariane, kendince bulduğu çare ya intihar etmek veya manastıra kapanıp rahibe olmaktır. Babasına rağmen sevdiği Valère'le evlenmeyi düşünemez. Çünkü, "iyi ama kesin bir red cevabı vererek ve Tartuffe'ü açıkça istiskal ederek Valère'i sevdiğimi belli mi edeyim. O benim için ne kadar değerli olursa olsun, bu yüzden babama borçlu olduğum saygıyı ve genç kızlık şerefimi unutmam doğru mu? Sonra, ister misin, aşkımın elalemin diline düşüp..." görüldüğü gibi Mariane'in trajedisini oluşturan aslında geleneklere bağlılık ile mahalle baskısı diyebileceğimiz durumdur. Ama asıl Dorine'in ona verdiği cevap yazarın ironik niyetinin en açık halidir: "olmaz, bir genç kızın babasına itaat etmesi lazım, hatta koca diye ona bir maymun seçse bile..." Mariane'in gelenekler karşısındaki bu çaresiz duruşunu, hizmetçisi Dorine'in alaylarına konu etmekle bir yandan grotesque kavramına, öbür yandan da geleneklere yapılmış bir ciddi eleştiridir.

b- Batıl İnanışlar: Dorine, Mariane ile Tartuffe'ün evliliğini bozmak için çare aramaktadır. Bunun için de Tartuffe'ün gerçek yüzünü ortaya çıkarmak lazım. Ama her şeyden önce zaman kazanmak ve bu arada bir oyun kurmak gerekiyor. Dorine zaman kazanmak için Mariane'a bir süre hasta olduğunu söylemesini, bir süre sonra da uğursuzluk anlamına gelen ve ölümün habercisi olan "aynanın kırıldığını",

aynı şekilde "rüyada çamurlu su" gördüğünü söylemesini salık vererek bu evliliğin ertelenmesini sağlamaya çalışacak. Belli ki bu türden batıl inanışlar Orgon açısından Mariane'ın hastalanması kadar makbuldür. Bu yolla, Molière, devrinin birtakım batıl inanışlarına gönderme yaparak ironik tarzda insanların bu tür şeylere nasıl inandığını ve dahası bunun işe yaradığını ima eder. Orgon ve Mme Pernelle'in batıl inanışlara olan inançlarının gündeme getirmesinin Dorine tarafından yapılması, bir yandan ironiyi, bir yandan da kaba gülüncü (grotesque) dile getirir. Bu şekilde, kaba gülüncün, yani olamayacak kadar aykırı ama gerçekleştiği için de bir o kadar komik unsurlarla dolu bir durumun ironi ile verilmesi aslında klasik tiyatrunun sıkça başvurduğu bir yoldur. Örneğin, "Kral Lear'in (Shakespeare) soytarısıyla konuştuğu sahnede olduğu gibi, cırtlak sesiyle ruhun en yüce, en kuvvetli, en romantik şarkılarını murıldanması, Beaumarchais'nin Figarosunu, bir uşak olduğu ve sevdalı bir bey kadar ızdırıp çektiği için ne kadar gülünç ise, aynı nedenlerden dolayı bir uşak olan Ruy Blas, kraliçeye aşık olduğu için de grotesktir."⁴

c- Mariane ve Valère'in Kavgası: Birbirlerine aşık ve nişanlı olmalarına rağmen, her iki karakterin "karşılıklı ihanet suçlamasıyla" adeta "nedensiz" yere birbirlerine girmeleri, bunu uzatıp Dorine'in müdahalesi olmazsa ayrılacakları noktaya gelmeleri ve yalnızca bir inat uğruna Mariane'ın gidip Tartuffe'le evlenmeyi kabul edecek noktaya gelmesi yazar tarafından kullanılan ve eleştirilen bir başka ironik durum komedisidir. Bu sahneyle yazarın alaya aldığı nokta, sağduyudan uzaklaşıp duygusal davranmakla insanların ne tür yanlışlıklar yapabilecekleri, hangi gülünç durumlara uğrayabileceklerini vermek istemesidir.

3- Karakter Eleştirisi Üzerinden Algı Çatışmasına

Oyunda kişilerin gerçek karakter özellikleriyle yakın çevrelerinin onlar hakkındaki algısı sürekli olarak bir çatışmanın kaynağı durumundadır. Tartuffe iki yüzlü bir sahtekar ve dini şahsi amaçları için kullanan istismarcı biri olduğu halde, ona derinden inanan Orgon ve Mme Pernelle'in onun hakkındaki düşünceleri tam tersi yöndedir. Gerçek kimliği ortaya çıkınca ona inananların iç dünyaları gerçek anlamda bir çatışmalı duruma sahne olur. Aynı şekilde, ikinci grupta yer alan ev halkı Tartuffe'ü sahtekar olarak bilmesine rağmen, Orgon ve annesinin ona içten inanmaları Cléante, Dorine, Damis, Mariane, Elmire gibi kahramanları öfke ve çatışmaya sürükler. Öyle ki bu çatışmalı durum sonraki her perdede dozunu artırarak devam eder ve bir an önce düğümün çözümü mukadder duruma gelir. Hatta Tartuffe, Elmire'le baş başa kaldığında, bir din adamına yakışır davranmadığını söylediğinde, Tartuffe'ün, "A! Din adamı olmakla insanlığımın da vazgeçmiş değilim ya!" (s.45) şeklindeki cevabı kendisi açısından sergilediği kimliğiyle gerçek kimliği arasındaki çatışmayı da su yüzüne çıkarır. Bunun anlaşılması için karakterlerin birbirlerini nasıl tanıdığına bir göz atalım. Önce Tartuffe'e inananların onu nasıl gördüklerine bakalım.

Evde Tartuffe'e inanan, dindarlığından ve dürüstlüğünden hiç şüphe etmeyen Orgon ve annesi Mme Pernelle için o adeta bir azizdir. Mme Pernelle Tartuffe'ten şikayet eden ve onu istemeyen ev halkına söylediği sözler, körü körüne bağlılığın güzel örneğidir: "Oğlum bu zahidi evine almaktan daha akıllıca bir iş yapamazdı; gene diyebilirim ki Allah onu buraya sizin bozuk fikirlerinizi doğru yola getirmek için gönderdi. Selametiniz için onu dinlemeye mecbursunuz."⁵ (Perde I, Sahne I, s.17) Aynı şekilde Orgon'un gözünde de o, ilahi bir mükafattır: "Her gün kiliseye gelir, sakın bir tavırla tam karşımda diz çökerdi. O kadar içten dua ederdi ki, bütün cemaat onunla alakadar olurdu... İçini çeker, kendinden geçerek mest olur, ikide bir yere kapanıp taşları huşuyla öperdi. Kiliseden çıkacağı zaman, kapının önünde bana takdis edilmiş suyu uzatmak için benden evvel davranırdı... Nihayet Allah onu evime gönderdi. O zamandan beri sanki her şeyde bir bereket var." (Perde I, Sahne V, s.21)

Ne var ki bu şekilde görülen Tartuffe'ün gerçek kimliğini bilenler çoktur. Cléante ise Tartuffe'ü şöyle tanımlar: "Bu gibi insanlar menfaatleri uğruna dini bir kazanç kaynağı haline sokarlar. Sahte tavırları, göz işaretle ve gayretkeşlikle mevki ve itibar elde etmek isterler. (...) Birinin ayağını kaydırmak için egoist duygularını din perdesi arkasında hiç sıkılmadan gizlerler. (...) saygı gösterdiğimiz şeyleri birer silah gibi kullanırlar." (Perde I, Sahne V, s.23) Cléante, daha sonra gerçek din adamlarının niteliklerini sıralar. Bu düşünceler şüphesiz Molière'in düşünceleridir. Ancak ilginçtir, gerçek din adamlarından bahsederken dini kişiliği değil, düşünsel kişiliği ön plana çıkmış kişileri örnek verir: Aristo, Periandros, Oront, Alcidas, Polydore, Clitandre gibi. Yazarın bu kişilikleri gerçek din adamları olarak göstermesi, din adamlarına hangi açıdan yaklaştığını gösterir. Ona göre, gerçek din adamları yerleşmiş kalıplarla topluma baskı kurup sömüren değil, önünü açan, düşünce ve tavırlarıyla akıl ve mantığı önceleyen bir yolu topluma gösteren kişilerdir. Bu tavır aslında bu çağda Molière gibi aydınların din bakışını da göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır. Bu durum, onların gerçek din adamı imajıyla Tartuffe'ün sergilediği tavırlar arasındaki çatışmayı ortaya koyar.

Ama asıl Tartuffe'ü kendisinden dinlemek, algı çatışmasının boyutlarını gösteren güzel bir örnektir. Kendisini koruyup evinde yaşatan Orgon'un karısı Elmire için kötü duygular besleyen Tartuffe, onu

⁴ - bkz, Abdulhalim Aydın, *Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'de Victor Hugo Etkileri*, s.81.

⁵ - İncelememize konu olan Molière'in *Tartuffe* adlı eseri, "Molière, *Tartuffe*, Çev: Cevdet Perin, Remzi Kitapevi, İst.1963" adlı kitaptr.

kandırıp sahip olmanın yollarını aramaktadır: “Sizin yapacağınız şey, kendinizi işin oluruna bırakmanızdır. Arzumu tatmin ediniz ve hiç korkmayınız; size her hususta teminat veriyor ve günahı üzerine alıyorum.(...) Kocanız bizi görecekmış, görmeyecekmiş, ne çıkar? Bunun için bu kadar endişeye lüzum var mı? Laf aramızda, Orgon burnuna halka takılıp istenilen tarafa sürüklenecek bir adam; adamcağızı bütün konuşmalarımızı sevinçle karşılayacak ve ne görürse görsün şüphe etmeyecek bir hale getirdim.” (Perde IV, Sahne I, s.62) Kendisini emniyette hissettiği bir anda Tartuffe’ün adeta itiraf şeklindeki bu sözleri yazar tarafından bu gibi insanların gerçek yüzlerini açığa vurmak için başvurduğu bir manevradır. Bu durum aynı zamanda gerçek kimlikle verilen kimlik arasındaki çatışma ve çelişkiyi su yüzüne çıkarır. Bu ise, oyuna merak duygusunu yoğun olarak yaşanmasına neden olur.

Öye tandan, karakter eleştirisi yapılarak komedinin yapıldığı en belirgin kişi, Orgon ve annesidir. Bu iki kişilik özellikle yalın kat olarak oyunda verilmiş ve her fırsatta bu yönleri vurgulanmıştır. Orgon’un Tartuffe’e aşırı bağlılığı bazı durumlarda onu trajedi-komik duruma düşürür. Birinci perdede Dorine ile arasında geçen diyalog buna güzel bir örnektir. Orgon’un her defasında hasta olan eşini değil de turp gibi sağlam olan Tartuffe’ü sorup durması komik unsurlarla dolu bir hiciv örneğidir:

“DORINE -Madama evvelki gün, akşama kadar süren, tahmin edemeyeceğiniz derecede şiddetli bir baş ağrısı ile ateş geldi.

ORGON- Ya Tartuffe?

DORINE- Tartuffe mü? Fevkalade iyi. Tombul, şişman, rengi terütaze, dudakları da kıpkırmızı.

ORGON - zavallı adam!”

Sonuç

Eser klasik tiyatronun üç birlik kuralı denilen yer, zaman ve olay birliği içinde yazılmış. Yarattığı kahramanlar, düğümün çözümünden sonra bir takım iç çatışmalar yaşamalarına rağmen bilinç değişimini gerçekleştiremezler. Bunun nedeni, klasik tiyatronun karakter yerine tiplerle uğraşmayı yeğlemesindedir. Onlar için tek tek birey değil, değişmez, evrensel insan tipi önemlidir. İnsan ve yaşam gerçekliği ancak böyle verilebilir. Mornet de yazarın bu yönüne dikkat çekerek onun, “dünyayı kendi gerçekliği içinde ve kişileri de gerçekte olduğu gibi olabilecek yönleriyle ele almaktan haz aldığını belirtir.”⁶ Bu yüzden, Tartuffe’ün maskesinin düşmesinden sonra Orgon’un yaşadığı iç çatışma kişiliğini değiştirecek nitelikte değildir. Uyanış; geçici, yüzeysel ve yalnızca yaşanan olayla sınırlıdır. Yarın benzer bir olayla karşılaştığında Orgon’un eski tutumunu göstereceği kuvvetle hissedilir. Çünkü insan huyunun değişmeyeceği düşüncesi Molière dönemi için rasyonel bir tutumdur. Annesi Mme Pernelle ise, onun çok daha katı hali ve tek boyutlu bir kişilik olarak yer alır.

Eserin sonunda yarına dair umutlar beslenmektedir. Aydınlanmanın ve aynı zamanda sözcüsü konumundaki Cléante, Tartuffe’ün akıbeti metaforu üzerinden gelecekle ilgili olumlu bir tutum sergiler. Esrede Tartuffe’ün sonu kötü ve aydın bakışıyla “trajik” olarak değerlendirilmiştir. Bu akıbet metaforu, eskiyle yeninin çatışmasına yapılan bir göndermedir. Daha da önemlisi bu konunun aydın ve filozofların temsilcisi olan Cléante tarafından dile getirilmesi, hem yazarın hem de aydınlanmacıların gelecekle ilgili bakışlarını verir: “Bu sefil adamı kara talihiyle baş başa bırakın. Onun içini kemiren pişmanlığa bir de siz yüklenmeyin. Bilakis dürtüst bir hayata dönmesini, habis ruhunu temizlemesini (...) temenni edin.” (s.78)

KAYNAKÇA

- ANTON, Denis and LEJAY, Denis (1998). *Le Tartuffe - Texte et étude de l'oeuvre* Paris : Nathan.
- ATAM, Zahit, “Molière ve le Tartuffe”, bunun için bkz 2015 yılı için: <http://www.tiyatroportal.com/moliere-ve-le-tartuffe/>
- AYDIN, Abdulhalim, (2004). *Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'de Victor Hugo Etkileri*, İstanbul: Çantay Yay.
- COMBEAUD, Bernard (1992). *Tartuffe*, Paris: Hachette.
- BOURQUI, Claude (2012). *Molière Et L'éthique De La Fourberie*, Comparatismes en Sorbonne 3- : http://www.crlc.paris-sorbonne.fr/pdf_revue/revue3/06.Bourqui.Fourberie.pdf
- CLÉMENT, B. (1999). *La Tragédie Classique*. Seuil, Paris.
- GUICHARNAUD, J. (1968). *Molière, une aventure théâtrale : Tartuffe - Dom Juan - Le Misanthrope*, Paris: Gallimard.
- MOLIÈRE (1963). *Tartuffe*, Çev: Cevdet Perin, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- MORNET, D. (1962). *Molière*, Paris: Hatier.
- PROST, Brigitte (1999). *Le Tartuffe*, Paris: Bréal.

⁶ - Mornet, D. Molière. Hatier, Paris 1962, s.154.